

B. Stenge Csaba:

A „vízkereszti csata”: csehszlovák–magyar határincidens Munkácsnál 1939. január 6-án¹ (2. rész)

Összefoglaló: 1938 októbere és 1939 márciusa között a magyar–csehszlovák viszony a magyar területi revíziós törekvésekkel párhuzamosan rendkívül feszültté vált. Ennek következményeként számos határincidensre is sor került a két ország között, melyek közül a legsúlyosabb Munkácsnál zajlott le, 1939. január 6-án. A tanulmány második része ennek a határincidensnek az okait, utóéletét és következményeit mutatja be.

Kulcsszavak: határincidens, vízkereszti csata, magyar–csehszlovák feszültség, revízió, Kárpátalja, Munkács, Oroszvég, térképhelyesbítők, szabadcsapatok, Rongyos Gárda, Kárpáti Szics

A felelősség kérdése és annak vizsgálata

A két fél eltérő narratívája miatt az események pontos tisztázása sem egyszerű, a korabeli dokumentumok tényállításaival is óvatosan kell bánni, és az incidenst követő tárgyalások is az eltérő nézőpontok miatt bizonyultak részben sikertelennek.

A magyar fél szerint az 1939. január 6-ai, Munkács elleni támadás egy közvetlen előzmények nélküli, meglepetésszerű, jelentős erővel végrehajtott, előre megtervezett csehszlovák vállalkozás volt Oroszvég elfoglalására. A csehszlovák források szerint a kiváltó ok egy magyar civil ruhás fegyveresek által provokált, hajnali 3:10-kor az ideiglenes határvonal közelében, a kölcsényi sorompónál történt tüzmegnyitás volt egy három fős csendőrzárőr sérelmére, melynek következtében František Dvořák csendőr a karján megsebesült.²Szerintük a város elleni támadás egy erre a lövöldözésre adott válasz volt, melynek során kicsúszott az események irányítása a katonai vezetés kezéből. Ezzel a csehszlovák narratívával kapcsolatban azonban számos probléma merül fel.

Az ekkor már térképhelyesbítők néven szereplő szabadcsapatok, ill. Rongyos Gárda 1938 október–novemberi kiugró aktivitása rendkívüli mértékben lecsökkent 1939 január elejére. Hivatalosan szervezett akcióik 1938 novembere óta nem voltak, létszámuk is erősen lecsökkent, november végétől folyamatos volt az állomány leszerelése. Az október–novemberi csúcson 900 főt meghaladó létszámukból csak 158 fő maradt a térképhelyesbítő osztag állományában, a többiek leszerelésre kerültek. Ez az erősen lecsökkentett létszám volt azonban a „kemény mag”, válogatott, rendkívül elkötelezett és motivált állomány. 1938 decemberétől a térképhelyesbítők csak propagandatevékenységet folytattak, diverziós akciókat hivatalosan nem hajtottak végre (saját szakállukra viszont több lövöldözést is kiprovokáltak a határsávban). Közülük közvetlenül Munkácson – mint az már említésre került – egy mindössze nyolc fős osztag volt Csapó F. József parancsnoksága alatt (a néhány náluk lévő vendéggel együtt is csak tucatnyian voltak). Emellett Munkácsváralja – akkor még különálló település – területén volt még egy tíz fős osztag (Papp Sándor vezetésével).³

A nap eseményeiről és tevékenységükről fennmaradt a térképhelyesbítő osztag részletes jelentése is. Ez sem említi a határsávban végrehajtott esetleges akciót (bár ez nem perdöntő, mert ha az ő akciójuk lett volna a csehszlovák támadás kiváltó oka, elképzelhető, hogy megpróbálták volna eltitkolni).

¹ A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíjának támogatásával készült.

² Marek: i. m. 151–152., Baláz–Urminký: i. m. 23–24.

³ HM HIM HL Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/elh.

A magyar kivizsgálás azt állapította meg, hogy magyar oldalról nem történt provokáció a várost ért támadást megelőzőleg. A fennmaradt iratokban jómagam sem találtam nyomát annak, hogy bármit ezzel kapcsolatosan leplezni akartak volna.

Ha a honvédség talált volna bizonyítékot az akcióra, akkor az bekerült volna a határincidenssel kapcsolatos iratokba, mert a térképhelyesbítő és a magyar királyi honvédség között érzékelhető, és a fatelep melletti harcokkal kapcsolatban korábban már említett, a korabeli iratokból jól követhető feszültség volt. Korábbi kivizsgálásoknál, ha a térképhelyesbítő felelőssége kiderült, azt honvédségi iratok egyértelműen jelzik. Sőt, a saját szakállukra végrehajtott akciókat a térképhelyesbítő parancsnoksága sem tolerálta, és a felelősöket le is tartóztatta, mint ez történt például az 1938. december 30-án Beregújfalunál kitört lövöldözés esetében.⁴

Természetesen ennek ellenére még mindig lehetséges, hogy néhány magyar fegyveres a saját szakállára nyitott tüzet a csehszlovák államvédelmi őrség egy őrzőjára (megjegyzendő egyébként, hogy sötétben, nagyobb távolságról megállapíthatatlan, hogy valaki egyenruhát visel, vagy civilben van). Ez azonban – ha esetleg így is történt – nem indok, mentség és magyarázat a város elleni nagyszabású támadásra, a civilek agyonlövésére, a város belsejére, civil célpontokra lőtt tüzérségi tüzre, mint ahogy a fehér zászlós magyar parlamenterekre történő szándékos tüzmegnyitásra sem (hogy csak a legfajsúlyosabb tények közül emeljek ki néhányat).

Emellett akár az is előfordulhat, hogy ez az állítólagos ok utólag lett fabrikálva a város elleni támadás igazolására, és Dvořák vagy a határincidens elején, vagy baráti tűzben sebesült meg. Mindenesetre a csehszlovák narratívával kapcsolatban felsorolnék még itt néhány alapvető problémát. Ha egy csendőrzőrt 3:10-kor ért támadás a demarkációs vonal mellett, arra válaszként lehetetlen lett volna 3:45-kor egy ilyen nagyszabású katonai akciót megindítani (mely ráadásul több irányból indult meg). Az akció kezdetén a határbiztosítók csellet történő kiemelése sem a „harc hevében” történt, hanem nyilvánvalóan tervezett akció volt.

A határincidensben bevetett csapatereősítések korábbi előrevonását a csehszlovák fél azzal magyarázta, hogy ezekre azért került sor, mert magyar támadásra számítottak Munkács térségéből. Konkrétan a 36/2. gyalogszázad gépkocsi-szállítással történő előrevonására is közvetlenül az akció előtt került sor. Emellett páncélgépkocsik sem állomásoztak a demarkációs vonal környékén, ezeket is január 5-éről hatodikára virradó éjjel vezényelték a Munkács melletti Klacsanóra.⁵

Ez a magyarázat, mely az előrevonásokat magyar támadási tervhez köti tarthatatlan, hiszen magyar támadási előkészületek nem voltak, és ezt a csehszlovák fél is jól tudta. Mind Munkácsot magát, mind az odavezető utakat teljesen belátták, és hosszú ott-tartózkodásuk következményeként informátoruk is számos volt a városban. Így a magyar fél minden csapatmozgásáról pontos, naprakész adataik voltak.

A fentiek alapján kifejezetten úgy tűnik, hogy a támadók terveztek valamit, és nem spontán, válaszként meginduló akcióról volt szó. Ráadásul a sok szabadságolás miatt január 6-a, az ortodox karácsony „ideális” dátum lehetett egy meglepetésszerű akcióra. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy Oroszvég község elöljárósága január 5-én küldött egy átíratot a 6/37. határbiztosító őrsnek, mely szerint tudomásukra jutott, hogy az ortodox karácsony alatt a csehszlovák haderő rajtaütéssel el akarja foglalni Oroszvéget. A támadás tervszerű, előkészített voltát erősítették meg az elfogott csehszlovák katonák vallomásai is, akik szerint egy tisztől előző este kapták a parancsot a támadásra. A zsákmányolt páncélgépkocsiban talált, iratokkal és térképekkel teli járőrtáskában talált dokumentumok is a támadás tervezett mivoltát erősítették meg.⁶

⁴ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3027/el.

⁵ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/el.

⁶ KTÁL 1553.4.26.

Két, lehetséges okot szeretnék még felvázolni a támadás motivációjával kapcsolatban. Természetesen ha a két ok közül bármelyik is közel áll a valósághoz, a parancsot erre a végrehajtók biztosan nem Prágából kapták, ez egy helyi parancsnok önálló akciója lehetett (a legnagyobb felelősség nyilvánvalóan a 36/I. gyalogzászlóalj parancsnokáé volt). Az egyik ok maga a határvonal. A Csehszlovákia és Magyarország között 1938. november 5-én ideiglenesen meghúzott demarkációs vonal természetesen sok vita tárgya volt. Munkács térségében a csehszlovák oldalról egyesek szerették volna, ha Oroszvég – és Klastromalja – visszakerül Csehszlovákiához, és a határ a Latorca folyó lesz a két ország között. Ennek az esetleges verzióknak a sugalmazásában szerepet játszhatott az is, hogy Oroszvégen több, korábban Munkácson szolgálatot teljesítő csehszlovák rendőrnek is volt saját tulajdonú ingatlana. Közülük legalább kilencen részt is vettek a támadásban az Oroszvégre nyugatról betörő csoportban.⁷ Kárpátalja vonatkozásában végleges, hivatalos határvonal kijelölésére nem is került sor a terület 1939. március közepi visszacsatolása előtt, de Avgusztin Volosin huszti autonóm kárpátaljai kormánya 1939. február 27-ei, határokkal kapcsolatos konkrét javaslatában egyik legfontosabb tételként szintén visszaigényelte Magyarországtól Oroszvéget és Klastromalját.⁸ Természetesen Oroszvég – és Klastromalja – állandó elfoglalására és megtartására a bevetett erők nem voltak elégségesek, de egy helyi parancsnok ehhez az akcióhoz magasabb szintről biztosan nem is kapott volna engedélyt, illetve támogatást további erők alárendelésével, mert a helyzet eszkalálódása, nemzetközi szintre emelhető probléma generálása nem lehetett célja a csehszlovák katonai és politikai vezetésnek sem.

A másik lehetséges ok a szabadcsapatok korábbi akciói miatti visszavágás lehetett. Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlíteni egy újabb határincidenst. A másnapi, 1939. január 7-éről 8-ára virradó éjjel kezdődő, és 8-án délelőttig elhúzódó Nagygejőc elleni támadás is feltehetőleg a szabadcsapatok korábbi akcióinak megtorlása volt. Ez azért feltételezhető, mert az első bécsi döntés után a szabadcsapatok műszaki százada Nagygejőcön állomásozott, így a település számos november közepi akciójuk kiindulópontjául szolgált.⁹

Az incidenst követő tárgyalások és események

A legmagasabb szintű diplomáciai jegyzékváltások mellett a helyi, lokális szintű katonai tárgyalások is folytatódtak 1939. január 7-én és 8-án. Mivel a magyar álláspont szerint ez egy tervezett akció volt, hasonló esetek elkerülésére a magyar fél követelte egy területsáv csehszlovák részről történő kiürítését és átengedését a város védhetőbb tételére, és a hasonló incidensek elkerülésére. Ezt a csehszlovák fél elutasította. Végül egy néhány kilométeres, Munkács közeli semleges övezet kialakításába beleegyeztek, ahonnan a csehszlovák 12. gyaloghadosztály részei kivonásra kerültek, és csak az államvédelmi őrség alegységei maradtak a határ biztosítására. A csehszlovák fél akceptálta, hogy magyar oldalról ugyanezt a semleges sávot nem lehet kivitelezni, hiszen az a város katonai kiürítésével járna.

A magyar és csehszlovák hadifoglyok kicserélésére – a kölcsönösség elve alapján – 1939. január 10-én került sor az örhegyaljai határszakaszon. A négy magyar foglyot felszerelésükkel együtt adta át a csehszlovák fél, és visszaadásra kerültek a klastromaljai laktanyából elvitt tárgyak is, míg a magyar fél öt hadifoglyot adott át, felszerelés nélkül.¹⁰ (A támadók magyar területen maradt négy halottját előző nap, január 9-én adták át a csehszlovák félnek.) A magyar fél a zsákmányolt csehszlovák haditechnikai eszközöket – beleértve a páncélgépkocsit

⁷ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások. 1939. január 7. 14 óra 50 perc.

⁸ Sallai: i. m. 138–139.

⁹ HM HIM HL Vkf. 1939. 5. oszt. 80.710/20/el. n. 1. oszt. 3093/el. n. 3143/el. n.

¹⁰ Csak egy fő kicserélésére nem került sor ekkor: ő egy magyar fogságba esett csehszlovák gyalogos, Jan Slanina volt, aki fejlődést kapott, és nem volt szállítható állapotban. A szerencsétlen fiatal katona halálos sebesülésével még több mint egy hétig agonizált a munkácsi kórházban, végül január 19-én halt meg. A másik négy csehszlovák halottal együtt őt is a szentmiklósi temetőben temették el.

is – nem adta vissza, arra hivatkozva, hogy magyar területre történt betörés során, magyar területen kerültek a saját erők kezére. 1939. január 10-én az alábbi, Munkácson zsákmányolt hadianyag került a budapesti Haditechnikai Intézethez beszállításra: a 13.326 rendszámú Tatra OA vz.30 páncélgépkocsi, teljes felszereléssel (minden bizonnyal beleértve a két beépített golyószóróját is), 3 db golyószóró, 3 db golyószóróhoz való tartalékcső, 5 db csehszlovák kézigránát,¹¹ 2 db szurony hüvellyel és egy üres szuronyhüvely, 2 db 88 M Mannlicher puska, 2 db golyószóró tártartó (a páncélgépkocsihoz), 41 db golyószóró tár (a páncélgépkocsihoz), 6 db acélsisak, 2 db gázálarc, 2 db hüvelyfogó zsák (a páncélgépkocsihoz), 2 db szerelőruha (a páncélgépkocsihoz), 2 db „cseh” puska.¹² Itt februárra terveztek egy bemutatót – melyre minden bizonnyal sor is került –, utána pedig a zsákmányolt hadianyag részletes bevizsgálását akarták végrehajtani. A legtöbb harceszköz valószínűleg már ismert volt a Haditechnikai Intézet részére, a legérdekesebb mindenképpen a páncélgépkocsi volt. Azonban a jelentésük a későbbi oktató járműként használt Tatra OA vz.30 típusal kapcsolatban már ekkor – egyébként helyesen – leszögezte, hogy ez a könnyű páncélgépkocsi „a korszerű követelményeket nem elégíti ki.”¹³

1939. január 11-én délután Sónyi Hugó gyalogsági tábornok, a honvédség főparancsnoka is Munkácsra látogatott. Itt köszönetét fejezte ki a munkácsi helyőrség tisztikarának és legénységének, valamint a városi nemzetőrségnek a helytállásukért, majd meglátogatta a kórházban a harcok sebesültjeit is.¹⁴

Az események kivizsgálására csehszlovák–magyar katonai vegyesbizottság felállítására került sor, mely Munkácson folytatott tárgyalásokat 1939. január 12-én és 13-án.

Csehszlovák részről a bizottság vezetőjének a már említett Jan Heřman vk. ezredest választották ki – aki 1927–1932 között budapesti katonai attasé is volt¹⁵ –, míg magyar részről egy rendkívül intelligens és tapasztalt katonadiplomata, dr. Andorka Rudolf vk. ezredes (ekkor a Vkf. 2. osztály vezetője)¹⁶ lett kijelölve a tárgyalás lefolytatására.

A nagyon ellentmondásos információkból Andorka hamar leszűrte, hogy sokan nyilvánvalóan nem mondanak igazat az eseményekkel kapcsolatban, és a csehszlovák félnek rendkívül kellemetlen a szituáció. Január 13-án délelőtt az oroszvégi pálinkafőzde mellett vizsgáldtak, a csehszlovák 36/1. gyalogszázad szektorában.¹⁷ Itt többek között meghallgatták a 36/1. gyalogszázad parancsnokát is. Andorka naplójában lakonikusan ennyit jegyzett meg vele kapcsolatban: „...egyik főbűnös a cseh támadásban, kitűnően hazudik.”¹⁸

Délután befejezték a tárgyalásokat, de az eltérő nézőpontok és az események eltérő magyarázata miatt nem sok eredménnyel. Mint Andorka megjegyezte: „Eredmény: nem tudtunk összhangra jutni. Szívélyes búcsú tőlük. Kellemes emberek voltak.”¹⁹

Az érzékeny határövezetekben azonban a feszültség továbbra sem csökkent. Még ugyanezen a napon, 1939. január 13-án este 20:45-kor Ungvár szélén, egy a szobranci út árkában tartózkodó magyar határbiztosító járőrre csehszlovák oldalról tüzet nyitottak, és a járőr

¹¹ Minden bizonnyal ruční granát vz.21 típusú.

¹² HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3141/el. A „cseh puska” feltehetően a csehszlovák haderőben rendszeresített, gyalogságuk szabvány fegyverzetét képező puška vz.24 típusú fegyver volt.

¹³ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3141/el. A Tatra 72 terepjáró tehergépkocsi alvázára épült, gyenge (3–6 mm) páncélzatú, és súlyához mérten gyenge (34 LE) motorteljesítményű könnyű páncélgépkocsi-típusból 51 sorozatgyártású példány épült. Bár ekkorra már nem volt korszerű, de „volt”, így 1939 márciusában is bevetésre került a magyar királyi honvédség ellen. A típusról lásd részleteiben Zavadil 2005.

¹⁴ Magyar Katonaujság 1939. január 15. 3.

¹⁵ Jan Heřman (1889–1974) katonai pályafutásáról lásd Baláz 2007, 24. 3. sz. lábjegyzet.

¹⁶ Andorka Rudolf (1892–1961) pályafutásáról lásd Szakály 2001, 24–25., ill. Andorka 1978.

¹⁷ Baláz–Urminský: i. m. 26.

¹⁸ Andorka: i. m. 88. A szövegben a kérdéses személy mint „Mach cseh kapitány” szerepel, de a szöveggörnyezetből, a helyszínből, nevéből és rendfokozatából nyilvánvaló, hogy Jiří Mácha századosról van szó. (A naplóban egyébként Heřman neve is hibásan, Heršmann-ként szerepel.)

¹⁹ Andorka: i. m. 89.

parancsnoka, Rácz János szakaszvezető fejlövést kapva elesett.²⁰

Január 15-én nagyszabású, tiltakozó nagygyűlésre került sor Munkácson a megrongálódott filmszínházban, és előtte az utcákon. A helyi lakosságból több ezer fő vett részt a délelőtti háromnegyed 11-kor kezdődő rendezvényen, ahol egy a csehszlovák támadást megbélyegző határozat elfogadására is sor került. Emellett a magyar, német és olasz állam vezetői, valamint a lengyel külügyminiszter részére táviratot küldtek.²¹

A csehszlovák fél a határincidenssel kapcsolatban végül a részleges felelősségét ismerte el (teljeset nem), az akció tervezett mivoltát végig tagadták. A tűzészeti tűz által okozott kárért hajlandók voltak kártérítést fizetni.²²

Bár ez a súlyos incidens nem vet túl jó fényt a csehszlovák haderőben ekkor fennálló fegyelmi állapotokra, jómagam nem találtam arról forrást, hogy csehszlovák oldalon egyáltalán felmerült volna az incidensért, annak súlyos eszkalálódásért felelős csehszlovák tisztekkel szemben eljárás indítása, felelősségre vonásuk.

A határincidens következményei, hatása

A jelentős erővel végrehajtott támadás első, és legfontosabb következményeként a magyar katonai vezetés még 1939. január 6-án elrendelte a térségben állomásozó haderő megerősítését. Ennek eredményeként sor került egyes hátországi magyar katonai alakulatok mozgósítására és Munkács, illetve részben Ungvár térségébe vezényelték őket, így került Munkácsra 1939. február elején az 1. lovasdandár parancsnoksága és az alárendelt 3. huszárezred részei is.²³

Az 1939. január 6-ai határincidens követően permanensen Munkácsra vezényelt erők mellett a város védelme a kassai VIII. hadtest 1939. január 23-ai létrejöttével itt frissiben felállításra került csapattestekkel is erősödött. Ezek a frissen felállított csapattestek Munkácson a 12. kerékpáros zászlóalj, a 24./III. gyalogzászlóalj és a 25. határvadász zászlóalj voltak. Az incidens után megerősített határvédelmet 1939. február 1-től ismét csökkentették, mert a nagyszámú bevonuló újonc kiképzése lekötötte az érintett csapattestek erőit.

Ezek a Munkácson állomásozó erők – valamivel több mint 2000 fő, közülük 1147 fő újonc – indították meg önállóan, hátországi segítség nélkül a Kárpátalja visszacsatolására irányuló hadműveleteiket 1939. március 14-én, és 1939. március 16-án már el is érték a Vereckei-hágót.²⁴

Magyar oldalon a támadás visszaverésében történt részvételért nagyon sok kitüntetés adományozására is sor került mind a reguláris, mind pedig az irreguláris erők részére. Néhány ezek közül korábban már említésre is került. A kitüntetések közül kiemelendő a térképhelyesbítők két elesettjének – Rozs Józsefnek és Szarka Istvánnak – adományozott Magyar Arany Vitézségi Érem, mely a legmagasabb vitézségi kitüntetés volt a magyar királyi honvédség legénységi állományú tagjai részére. A Magyar Arany Vitézségi Éremből ezek voltak az első adományozott példányok. A két hősi halott kiemelkedő személyes bátorsága megkérdőjelezhetetlen, de hogy a legénységi elesettek közül csak ők kapták meg ezt a kitüntetést, abban feltehetően szerepet játszott a térképhelyesbítők bizonyos politikai erők

²⁰ KTÁL Ungvár, Ungvár állami halotti anyakönyve, 1939/21. fsz. bejegyzés., Magyar Katonaujság 1939. január 22. 3.

²¹ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások. 1939. január 15. 18 óra 45 perc.

²² Az incidenssel kapcsolatos diplomáciai huzavonáról lásd bővebben DIMKK 1970, 306–374, valamint Sallai: i. m. 137–138, Boros 2014, 193–194.

²³ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3013/el., 4065/el.

²⁴ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 4065/el., B. Stenge 2018.

általi támogatottsága, és a sajtó egy részének tevékenységüket arányaiban jócskán eltúlzóan bemutató tevékenysége is.

Még egy aspektust tartok kiemelendőnek a határincidenst következményei közül, mely a helyi lakosságot érintette. A munkácsi lakosság azon tagjainak, akik aktívan részt vettek a város védelmében, és ezzel nemzethűségüket kézzel foghatóan bizonyították, ez a későbbiekben nagyon sokat segíthetett. A legjobb példa erre egy korábban, a csehszlovák időkben kommunista párttag helyi cipész, Füzessy Béla esete, aki a városi nemzetőrség tagjaként részt vett az összecsapásban. Az iparengedélyek 1939 tavaszi, magyar hatóságok általi megújításakor úgy tűnik, hogy az először, májusban beadott kérvényét kommunista párttagsága miatt elutasították. Júniusban kérvényéhez pótlólag csatolta a január 6-ai tevékenységének igazolását az alábbiak szerint: „*bátorkodom beterjeszteni hitelesített másolatban a nemzetőrségi tagságomról szóló igazolványt, továbbá csatolom hitelesített másolatban a 7703. sz. rendőr igazolását, mely szerint a jan. 6-iki cseh-ukrán orvtámadás alkalmával fegyveres szolgálatot teljesítettem, amikor is reggel 3/4 7-kor a városházán megjelentem 3 kollégámmal és ott fegyverszolgálatra jelentkeztem, kettőnket elküldtek az elfogott cseh gépfegyverek[ért] és golyókért, mely zsákmányt hiánytalanul a rendeltetési helyére szolgáltattam.*” Iparjogosítványát ezt követően meg is újították, a hivatalos indoklás szerint: „*A véleményező bizottság f. év május hó 3-ai javaslatát újból megfontolva az iparigazolvány kiadását javasolja, mert kérvényező – bár gyermekfejjel kommunista volt, illetve szegénysége és iparának elnyomtatása folytán a kommunista táborba sodródott – ebben az értelemben aktív részt sohasem vett, és a január 6-i cseh orvtámadás alatt hazafisága mellett értékes tanúbizonyságot tett.*”²⁵

A határincidens személyi veszteségei

Magyar halottak az elnyert kitüntetésekkel:²⁶

Név	Rendfokozat, beosztás	Csapattest	Halál ideje	Halál helye	Halál oka	Elnyert kitüntetés és
Kristin Péter	címz. szkv., szakaszpk. h.	33/III. gyal. zlj., 9. szd.	1939. január 7.	Munkács, kórházban (Oroszvégen jan. 6-án kapott sebesülésébe)	comblövés	MNVÉ
Soltész István	tsz. hő. tzd., címz. szkv. őrspk. h.	6/10. hb. szd., 37. őrs	1939. január 10.	Munkács, kórházban (fatelepnél jan. 6-án kapott sebesülésébe)	tüdőlövés	MNVÉ
Kiss Ernő	aligazgató, szkv. ht. fhdgy. poszt. szds. ²⁷	térképhelyes bítő csoport	1939. március 11.	Budapest, kórházban (fatelepnél jan. 6-án kapott sebesülésébe)	haslövés	MÉLK
Csapó F. József	osztágpk. rehab. fhdgy., poszt. szds. ²⁸	térképhelyes bítő csoport	1939. január 6.	Oroszvég fatelepnél	mellkaslövés és	MÉLK
Koncz József	részlegpk.,	térképhelyes	1939.	Oroszvég fatelepnél	fejlövés	MÉLK

²⁵ KTÁL 1553.4.4.

²⁶ A kitüntetések rövidítéseinek feloldása: MÉLK – Magyar Érdemrend lovagkeresztje hadiszalagon a kardokkal, MAVÉ – Magyar Arany Vitézségi Érem, MNVÉ – Magyar Nagy Ezüst Vitézségi Érem, MBÉ – Magyar Bronz Érdemkereszt.

²⁷ Kiss Ernőt posztumusz, 1941. május 1-el századossá nevezték ki.

²⁸ Csapó F. József tiszti rendfokozatát hat évvel korábban elvették, ezt csak hősi halála után állították helyre. Eredeti fegyverneme tüzér volt. A rehabilitáló legfelsőbb elhatározás kelte: 1939. január 7. Lásd erről: HM HIM HL Vkf. 1939 1. oszt. 3394/eln. Rendfokozatának helyreállítását követően századossá nevezték ki.

	szkv. t. hdgy.	bító csoport	január 6.			
Szarka István	karp. c. tűzmester (szkv.)	térképhelyes bító csoport (vendég)	1939. január 6.	Oroszvég fatelepnél	haslövés	MAVÉ
Rozs József	sajtóelőadó, szkv. t. zls.	térképhelyes bító csoport	1939. január 6. 5:30	Oroszvég	fejlövés	MAVÉ
Sepentál Ferenc	nemzetőr, önk. tűzoltó, kőműves	nemzetőrség	1939. január 6. 11:45	Munkács keleti részén	gyomor- és májlövés	MBÉ
Csubirka Györgyné sz. Mihalovics Etel	civil, 49 éves, hatgyermekes családanya		1939. január 6.	Munkács, kórházban (Oroszvégen kapott sebesülésébe)	haslövés	
Weisz Fülöp	civil, 19 éves		1939. január 6.	Oroszvég	haslövés	

Magyar sebesültek: Jakab Kornél t. c. zászlós, a 33/7. század parancsnoka súlyos tüdőlövéssel, Lengyel György c. tizedes (33/III. zlj.) kézfej lövéssel, Cellár József gyalogos (33/III. zlj. géppuskás százada) mindkét combján összesen négy helyen könnyen, Samu József t. gyalogos a 12/4. századtól comblövés (egy másik sebesült mentése és hátravitele közben), a 6/10. határbiztosító-századtól Deák Gyula határőr súlyos tüdőlövéssel, míg a térképhelyesbítóktól Magyar László karp. tűzmester (szakaszvezető) súlyos comblövés sebesült.²⁹

Szilánktól az arcán könnyebben megsebesült még a civil, parlamenterként kiküldött dr. Dudinszky Béla munkácsi járási főszolgabíró. Rajta kívül volt még egy további civil sebesült férfi (láblövés), az ő nevét azonban a katonai és rendőri iratok nem tartalmazzák. Mivel a munkácsi kórház részletes iratanyaga sem maradt fenn, ezért az ő személyazonossága és sebesülésének részletei nem állapíthatók meg (az azonban biztos, hogy nem volt a városi nemzetőrség tagja). Napi sajtóban történt még említés egy gyermek súlyos hasi sérüléséről (vele kapcsolatban katonai vagy rendőri forrást nem találtam).

Magyar részről összesen négy katona esett csehszlovák fogságba a határincidens elején. A fogságba esésük részleteivel együtt korábban már említett három határőrön kívül (Gerzsenyi Zoltán őrzető, Hacsa János és Filep Ferenc határőrök a 6/10. határbiztosító-századtól) fogságba esett még Jagos Elemér honvéd a 33/III. zászlóalj géppuskás századából, aki engedély nélkül, fegyvertelenül tartózkodott a betörés idején Klastromalján (talán egy hölgyismerősénél), és így került fogságba.

Ezen túl a csehszlovák erők elhurcoltak egy civil házaspárt is Oroszvégről (egy Balkó nevű, a munkácsi városházán dolgozó és Oroszvégen lakó férfit a feleségével együtt). Ők a támadás után másnap szabadultak ki.³⁰

Csehszlovák halottak:

Név	Rendfokozat, beosztás	Csapattest	Halál ideje	Halál helye	Halál oka
František Vystřčil	gyalogos, felderítő	36/I. gyal. zlj., 1. szd.	1939. január 6.	Oroszvég	mellkaslövés
Eliáš Kolačuk	gyalogos, felderítő	36/I. gyal. zlj., 1. szd.	1939. január 6.	Oroszvég	kézigránátszilánk a fejben, szuronydöfés a mellkason
Antonín	gyalogos,	36/I. gyal. zlj., 2.	1939.	Oroszvég-Klastromalja	tüdőlövés

²⁹ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3113/el., Kit. 1. doboz 110, 154, 332, 439, 484, 676, 704. sz.

³⁰ MNL OL K 428. MTI Napi tudósítások. 1939. január 7. 14 óra 50 perc.

Kopeček	felderítő	szd.	január 6.		
Jan Slanina	gyalogos	36/I. gyal. zlj., 2. szd.	1939. január 19.	Munkács, kórház (Oroszvégen jan. 6-án kapott sebesülésébe)	fejlövés
Josef Tyšer	pénzügyőr felügyelő	államvédelmi őrség 37. zászlóalj	1939. január 6.	Klastromalja	fejlövés

A korábban említett csendőrön (František Dvořák), és a halálos sebet kapó Jan Slaninán kívül további hat fő sebesült meg csehszlovák oldalon. Közülük három fő tartozott a 36/I. gyalogzászlóalj állományába: Josef Červenka tartalékos gyalogos, aki súlyos térd sérüléssel, Alois Čizmár gyalogos, aki súlyos – csontot is érő – comblövéssel sebesült meg (mindketten a 36/1. századból), valamint František Novotný gyalogos, aki könnyű sebesülést szenvedett el (a 36/2. századból). Rajtuk kívül megesebesült még Antonín Kohel pénzügyőr felügyelő, aki súlyos, maradandó sérülést szenvedett a bal karján, valamint Jaroslav Kotouček rendőr törzsőrmester, aki súlyos jobb kar- és combsérülést szenvedett (ők – Tyšerrel együtt – mindketten az államvédelmi őrség 37. zászlóalj beregrákosi századának oroszvégi szakaszába tartoztak).

A hatodik sebesült Jiří Častalovic szakaszvezető volt, a 2. gépesített felderítőosztály páncélgépkocsi szakaszának parancsnoka. Ő feltehetően légnyomást kapott és szilánksérülést szenvedett, majd 1939. február 7-én tífuszban meghalt – a betegség végzetes mivoltában vélhetően szerepet játszott a sebesülése, melytől legyengült a szervezete.³¹

Hat fő csehszlovák katona esett magyar fogságba: a korábban említett, halálos fejlövést kapott Jan Slanina, továbbá Ondrej Motil őrsvezető és Josef Ondrušek gyalogos a 36/2. századból, valamint Alois Polomíček, Alois Zavřel és Vojtěch Fischer gyalogosok a 36/1. századból.³²

Egy aznapi napközbeni, 9:50-kor Gribovszky György rendőr főfelügyelő által Munkácsról leadott telefonjelentés szerint a csehszlovák reguláris erők veszteségein túl a támadók oldalán „több ukrán halott van”. Ezt igazoló, illetve pontosító további forrást azonban nem sikerült feltalálnom (véltetően pontatlan az eredeti forrás, vagy az idézete).³³

Összegzés

A „vízkereszti csata”, a legnagyobb erők részvételével lezajló és legtöbb áldozattal járó csehszlovák–magyar határincidens eseménytörténete a két fél egymásnak ellentmondó forrásai és teljesen eltérő narratívája miatt nem könnyen tisztázható. Ennek ellenére úgy gondolom, a lényegi kérdésekre tanulmányomban sikerült választ adni.

Ami néhány katonai jellegű tapasztalatot illet, a demarkációs vonal által megjelölt ideiglenes határok miatt a Munkács és Ungvár védelmével kapcsolatos rendkívüli nehézségek már 1938. november 10-től, a városok átvételétől ismertek voltak. A folyamatos átlövések okozta helyzet érzékenysége az átlövések számának csökkenésével 1939 februárjától ugyan enyhült, de a Munkács és Ungvár védelmével kapcsolatos problémák csak 1939 márciusának közepén, Kárpátalja visszacsatolásával szűntek meg.

Ami a konkrét „vízkereszti csatát” illeti, azzal kapcsolatban született egy viszonylag részletes katonai jelentés, mely az események ismertetésén túl tanulságokról és tapasztalatokról is ír.

Ez a jelentés általánosan megfogalmazott tanulságokat is említ, mint például hogy a határszolgálat sajátossága folytán a kis határőr járőrök, vagy őrsők mindig ki vannak téve meglepetésszerű támadásnak, ezért ezekre mindig legyenek felkészülve. A kezdőesemények tanulságait leszűrve kitér arra is, hogy a határőrök a másik fél határőreivel ne barátkozzanak,

³¹ Marek: i. m. 265.

³² Baláz–Urmínský: i. m. 27, <https://www.codyprint.cz/padli/sk/skpr03.html> (letöltés ideje 2017. október 3.)

³³ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3017/eln. Később helyi forrásokban csak a három csehszlovák katona és a pénzügyőr hátramaradt holtteste szerepel.

azokat semmilyen körülmények között ne engedjék közel magukhoz. Ha a parancsnokot tárgyalásra hívják, a legénység hátul, rejtve lövésre készen álljon. Fontos tanulságként emeli ki azt, hogy műszaki szempontból szükséges – a csehszlovák fél megoldásához hasonlóan –, hogy a határon átvezető utak páncéljárművek ellen eltorlaszolja legyenek, vagy minden úttellenőrző járőr legyen ellenük tányér-, vagy csőaknákkal ellátva, melyekkel az út gyorsan lezárható. A jelentés kiemeli még a távbeszélő hálózat tervszerű kiépítésének a fontosságát az őrsők és a hátrébb fekvő egységek között. Érdekes még kiemelni a jelentésből két tényezőt. Komoly nehézséget jelentett, hogy a magyar fél nem lépte át a demarkációs vonalat, így mindenütt arcból kellett megtámadniuk a betört erőket, nem tudták őket átkarolni. A másik kiemelendő fontos tanulság volt még, hogy a határ mentén fekvő településen a határbiztosító erők számára nagy segítség, ha a helyi közigazgatás és rendvédelmi erők bevonásával a megbízhatatlan elemeket folyamatosan nyilván tartják, és így hasonló esetben az azonnali összefogásukat el kell rendelni.³⁴

Jómagam a konkrét összecsapás három olyan fontos, komoly katonai kihívásokat támasztó elemét emelném még ki, melyek levonható tanulságokkal szolgáltak. Időrendben az első a sötétben vívott helység harc volt az összecsapás elején, melynek során közelharcra is került sor. A második a páncéljárművekkel lakott területen vívott harc, melynek során a csehszlovák fél a gyenge motorteljesítményű és páncélvédettségű, nem lövésálló abroncsokkal felszerelt könnyű páncélgépkocsikat a lemaradó kísérőgyalogság nélkül vetette be beépített területen. Harmadikként a sorozatlövő fegyverekkel megerősített támpont kiemelésének nehézségét említeném jó látási viszonyok, és nyílt terep mellett.

Felhasznált források és irodalom

HM HIM Hadtörténelmi Levéltár, Budapest:

Honvéd vezérkar főnöke iratai 1939. 1. és 5. osztály,

Kitüntetések különgyűjteménye, 1. doboz (1938–1939),

Tanulmánygyűjtemény 3157. sz.: Torday Egon: A csehek munkácsi betörése 1939. jan. 6-án.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Beregszászi Levéltára:

Az oroszvégi körjegyzőség iratai 1939.

Munkács megyei város polgármesterének iratai 1939.

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár Ungvári Levéltára:

Ungvár állami halotti anyakönyve 1939.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára:

K 428 MTI Napi tudósítások 1939 január.

A madridi követségtől Mauthausenig: Andorka Rudolf naplója. Budapest, Kossuth, 1978.

B. Stenge Csaba: *A munkácsi rendőrség defenzív és offenzív harcászati alkalmazása Kárpátalján 1939-ben.* In: Rendvédelem-történeti Füzetek XXV. (2015), 109–116.

B. Stenge Csaba: *Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében (I. rész).* In: Seregszemle 2017/2. 128–145.

B. Stenge Csaba: *Súlyos határincidensek Csehszlovákia és Magyarország között 1938. október–decemberében (II. rész).* In: Seregszemle 2017/3–4. 106–119.

B. Stenge Csaba: *Magyar hadműveletek Kárpátalja visszacsatolása során, 1939. március I. fázis (I. rész).* In: Seregszemle 2018/1.

Beneš, Jaroslav: *Stráž obrany státu 1936–1939.* Dvůr Králové nad Labem, FORTprint, 2007.

Baláz, Július – Urminský, Ivan: *Incident u Mukačeva 6. ledna 1939 (dokumenty k*

³⁴ HM HIM HL Vkf. 1939. 1. oszt. 3399/eln.

československo–maďarskému konfliktu). In: Ročenka VHA 2007. Praha, Ministerstvo obrany ČR, 2008. 23–43.

Boros László: *Adalékok a vízkeresztii csata történetéhez (1938. december – 1939. március)* In: Fedinec Csilla, Szoták Szilvia (szerk.): *Közösség és identitás a Kárpát-medencében*. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, 2014. 186–201.

Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. III. kötet. Budapest, Akadémiai kiadó, 1970.

Felvidéki hősök és mártírok aranykönyve. Budapest, MEFHOSZ Könyvkiadó, 1940.

Hegedős Gyula – Z. Szabó Béla: *Hősök aranygárdája*. Budapest, Ifj. Kellner Ernő könyvnyomdája, 1944.

Magyar Katonaújság 1939 januári számai

Marek, Jindřich: *Hraničářská kalvárie*. Cheb, Svět Křídela, 2004.

Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, Osiris, 2002.

Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945*. Budapest, Ister, 2001.

Tűzrendészeti Közlöny 1939. évi évfolyama

Zavadil, Radomír: *Obrněný automobil OA vz.30*. Bučovice, Jakab, 2005.

Internetes források:

Motorisované přezvědné oddíly v roce 1938 a 1939 <http://old.rotanazdar.cz/?p=5738>

Padlí obránci z bojů o čl. pohraničí 1938-1939 resp. fin. stráže Josef Tyšer <https://www.codyprint.cz/padli/sk/skpr03.html>

Filmhíradók online <http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=3141>

Between October 1938 and March 1939, concurrently with the Hungarian territorial revisionist efforts the Hungarian–Czechoslovak relations became very tense. As a consequence of this, a number of border incidents evolved between the parties. The most serious one developed at Mukachevo on 6 January 1939. The second part of this study describes the motives behind the incident and also the consequences of it.

Keywords: border incident, twelfth-night battle, Hungarian–Czechoslovak tensions, revision, Sub-Carpathia, Carpathian Ruthenia, Mukachevo, Rozvegovo, map correctors, Ragged Guards, Carpathian Sich